Dragan Petrovec

GOVORICA NASILJA V GOVORU O NASILJU

UVOD

Da bi človek ohranil čisto podobo o sebi, potrebuje primerjavo s kom, ki je drugačen. Ta proces je prepoznaven na individualni in na družbeni ravni. Na individualni se odvija v razmeroma zaprtih, manjših skupinah, kjer smo srečni, če lahko govorimo o slabših sosedih, sorodnikih ali znancih. Navidez neškodljiva opravljanja imajo prav tako navidezno funkcijo mentalne higiene, ko ostajamo pošteni in čisti, ker so ljudje okoli nas umazani. V resnici vanje prenašamo lastne grehe in slabosti in znano je, da se najbolj zgražamo nad tistim, kar bi v izobilju našli pri sebi, če bi le imeli dovolj poguma, da bi kdaj pogledali vase in ne le v druge.

Na širši ravni so se ti procesi družbene higiene prepogosto potrjevali z uradnimi stališči in ukrepi zoper obrobje ali zoper tiste, ki smo jih iz normalne sredine zrinili na obrobje. Včeraj Židje in cigani, danes še vedno Romi, včeraj verujoči, danes ateisti, vselej pa primeroma delinkventi.

Ko mediji obravnavajo kriminaliteto in njene aktivne udeležence, se vse preveč pogosto srečujemo z jezikom sovraštva, zavračanja in nasilja, ki ni videti dosti manj škodljiv kot nasilje samo. Pričujoči sestavek vsebuje nekaj poudarkov iz raziskave, ki se je lotila poročanja o nasilju v slovenskih medijih.

POROČANJE O NASILJU

Svet je videti poln nasilja. Informacije o kriminalu nam prinašajo mediji vseh vrst - časopisi, televizija in v zadnjem času internet. Vendar se tudi sredstva javnega obveščanja obnašajo v skladu s tržnimi zakonitostmi. Pisanje o kriminalu privlači bralce. Zato se pogosto dogaja, da kriminalitete še zdaleč ni toliko, kolikor besed in slikovnega gradiva ji je posvečeno. Graef piše, da lahko v nekaterih časopisih delež poročanja o specifičnem nasilju zavzema tudi 50 odstotkov, medtem ko je dejanska struktura istega nasilja primeroma le 6 odstotkov (Graef 1992). Tako postaja jasno, da je svet v resnici prepleten z nasiljem, da pa mediji prinašajo le tisti del, ki se najuspešneje trži. Senzacionalistično obravnavanje kriminalitete povzroči, da se v naši predstavi izoblikuje slika o podeseterjenem nasilju v primerjavi z resničnimi statističnimi podatki.

Enako res je, da se dogaja skrajno nasilje, o katerem mediji ne poročajo kaj prida, včasih ga tudi načrtno zamolčijo, da se ohranijo miti in legende o poštenosti posameznikov ali družbenih sistemov.

Časopisi pa ne prinašajo zgolj novic o nasilju. Pogosto objavljajo tudi komentarje o reakcijah pravosodnega sistema na nasilje. Tako se pojavljajo naravnost zgroženi zapisi o malomarnosti preiskovalnih sodnikov, ki obdolžencev ne spravijo v pripor, in pozneje o nerazumljivi prizanesljivosti sodišč, ki izrekajo za huda kazniva dejanja nizke, včasih celo pogojne kazni.

Tako pisanje v javnosti vzbuja občutek, da je kaznovalna politika preblaga in da bi bilo treba zaostriti vse, kar je povezano s preprečevanjem kaznivih dejanj. Policija bi morala imeti več pristojnosti, obdolženci in obsojenci pa bistveno manj pravic in ugodnosti.

V državljanih, državljankah se ob takem pisanju, ki zbuja občutke ogroženosti, pogosto ustvarja želja po samopomoči. Ker pravosodni sistem očitno odpoveduje, nastajajo vigilantske pobude in tudi zametke »vaških straž« smo pred leti lahko videli v Ljubljani.

Če se zdi, da v kakšnem trenutku zmanjka domačega kriminala, mediji z lahkoto posežejo po

novicah o zločinih na tujem. Ti so pogosto okrutnejši od domačih, zato je neizogiben strah, ki ga preberemo med vrsticami - vprašanje časa je, kdaj se bo to zgodilo na Slovenskem.

VPLIV NASILJA V MEDIJIH

Obstajajo skrbno vodeni eksperimenti, v katerih so otrokom predvajali nasilne filmske prizore in opazovali njihovo vedenje v kratkem času po predstavi. V zadnjih štiridesetih letih je bilo opravljenih vsaj sto takih raziskav, ki so potrdile, da se del otrok po predvajanju nasilnih vsebin obnaša bolj agresivno kot poprej, bodisi da so nasilni do drugih otrok ali pa do predmetov, na primer igrač. Te rezultate so potrdile raziskave, ne glede na to, v kateri državi so bile opravljene, ne glede na raso otrok, njihov spol ali intelektualne sposobnosti. Skandinavska študija je pokazala, da je očitna razlika med posledicami gledanja nasilnih in nevtralnih prizorov. Pet in šestletni otroci so bili razdeljeni na dve skupini. Prva je gledala nasilne vsebine, druga pa nenasilne. Opazovalci, ki so pozneje gledali obe skupini otrok, ki sta se igrali skupaj, niso vedeli, kateri so bili izpostavljeni nasilju. Vendar je bilo to zlahka ugotovljivo, saj so tisti, ki so jim prikazovali nasilne prizore, očitno pogosteje tepli druge, vpili nanje, jim grozili in namerno uničevali njihove igrače (Huesmann, Mois 2001: 2).

Študije z eksperimenti so nadalje pokazale, da otroci, ki običajno gledajo več nasilnih oddaj, pogosteje kot drugi sprejemajo nasilje kot način reševanja konfliktov. Tudi nekatere longitudinalne študije so potrdile, da so se otroci, ki so prebili večino časa pred televizijo in gledali nasilje, zelo pogosto do svojega tridesetega leta znašli pred sodiščem.

Tako smo lahko prepričani, da nasilje povzroči pri otrocih najmanj naslednje učinke. Agresivno vedenje narašča. Zmanjšuje se občutljivost na posledice nasilja. Otroci postanejo nezaupljivi, saj od drugih otrok pričakujejo podobno nasilno vedenje. Otrok, ki se vede agresivno, ima opravičilo v podobnem vedenju televizijskih junakov. Nasilje, s katerim se soočajo, aktivira njihove že obstoječe agresivne misli in želje. (*Ibid.*: 4–5.)

O vplivu nasilja v medijih obstajajo številna dela. Eno novejših je Potterjevo *O nasilju v medijih* (Potter 1999). Avtor navaja številne teorije, ki poskušajo razložiti vpliv medijev in njihovih sporočil na nastajanje vedenjskih vzorcev pri gledalcu; omenja biološke, ekološke, kognitivne in interakcionistične (*ibid.*: 21–24). Vse pripeljejo do nespornega zaključka, da tovrstno nasilje učinkuje na prejemnika. Med vplivi so zlasti očitni trije:

a) gledalec privzame agresivne vedenjske vzorce oziroma se nauči tovrstnega reagiranja;

b) pogosto soočanje z nasiljem v medijih zmanjša gledalčevo občutljivost za nasilje;

c) številne gledalce postane strah (*ibid.*: 25).

SPOLNO NASILJE

Pisanje o spolnem nasilju se pogosto giblje na nevarnem robu med dopustnim in senzacionalističnim, zlasti kadar je ilustrirano z opisovanjem, ki postreže z anatomskimi podrobnostmi dejanja. Vprašanje je, ali je treba pri dejanjih spolnega nasilja postreči bralcu z natančnim opisom dejanja in čemu naj bi tako podrobno poročilo služilo.

V naslednjih primerih gre po mojem mnenju za oblike nedopustnega pisanja, ki v bralcih zbuja čezmerno agresijo. Ta se sprva usmeri na domnevnega storilca, pozneje pa na celotni pravosodni sistem, če pričakovanja po drakonskih kaznih niso uslišana.

Delo je objavilo poročilo o spolnem nasilju z naslovom »Deklica morala prati plenico, s katero jo je oče brisal po izlivu« (Cvetek 2000).

> Pozneje se je zadovoljeval večkrat na teden. Ko je žena delala ponoči, je vsak dan nadaljeval z gnusnim početjem, vse do leta 1977, ko jo je začel tudi otipavati in zahtevati, naj miga z ritko. Naslednjega leta jo je sredi noči zbudil, jo slekel, ji porinil spolovilo med noge, ker pa ni hotela migati z ritko, je morala na kolena in očeta oralno zadovoljiti. Takrat je že vedela, da je tista belkasta tekočina sperma, saj ji je to povedala sestrična, oče pa jo je po izlivu obrisal s plenico in ji včasih tudi naročil, da jo je oprala.

Veristični opisi so značilni za nekatera novinarska imena, saj se zlasti pri opisih spolnih nasilnih dejanj nad otroki pojavljata zlasti dve imeni. *Delo* je 31. marca 2000 objavilo članek o nasilju nad deklico z naslovom »Očeta zasrbeli prsti, ko je imela hči osem let« (Ropac 2000). Natančnost opisa spominja na prej omenjeno poročilo. Preberemo lahko tole:

Ko še ni dopolnila štirinajst let, jo je oče prisilil, da ga je morala nagega masirati, masaža pa je vsebovala tudi masažo spolnega uda. Tudi dekletce se je moralo sleči, tako da je lahko z rokami nemoteno raziskoval otroško telo. Z njeno pomočjo je doživel vrhunec, spet drugič se je izlil kar po hčerinih prsih po obrazu. Poljubljal jo je in otipaval, nežnost pa mu je morala vrniti in ga ročno zadovoljiti, pri tem se je nenasitni oče že spet naslajal ob pogledu na njeno nago telo.

Delov zapis 17. septembra 1998 z naslovom »Sedem let zapora dedku, ki je šest let zlorabljal vnukinjo« vsebuje tole:

Ljubeči dedek se je spremenil v pošast in otipaval komaj 6-letno vnukinjo; letos jo je prisilil v spolni odnos in ji tako ukradel vse sanje o lepem.

Dedkove umazane igrice so se začele septembra 1992, ko je še ne sedemletna deklica prvič prestopila prag osnovne šole. Sprva se je pohotni upokojenec zadovoljil z nedolžnimi igricami, nato pa je iz leta v leto zahteval več. Letos pa je prišlo celo tako daleč, da je dedek razdevičil vnukinjo in imel z njo še nekaj spolnih odnosov. Deklica, ki je že imela menstruacijo, k sreči ni zanosila. Dedek je dekletcu rinil svoj spolni ud v usta, ko pa se je vnukinja le enkrat uprla, jo je udaril in ji zabičal, da ne sme nikomur povedati, kaj se dogaja. Od marca, ko je vnukinjo razdevičil in tudi ejakuliral v otroško nožnico, je imel do 6. junija z njo še najmanj štiri spolne odnose.

Njegovo umazano početje se je tako stopnjevalo vse do razdevičenja in čeprav je vedel, da ima vnukinja že menstruacijo, je spermo izlil vanjo. Dedek jo je v puberteti oropal vseh sanj o princu na belem konju in o vsem lepem, o čemer sanjajo dekleta. Namesto tega ji je uničil otroštvo in jo razdevičil. (Cvetek 1998).

Še pri dejanju, ki vsebuje bistveno manj spolnega nasilja, se dogodki dajo opisati tako, da vzbujajo hud odpor in agresivnost do storilca. Ista novinarka je primeroma pisala o fizičnem nasilju, ki je bilo tudi spolno, a slednje manj agresivno, na podoben senzacionalističen način. Pod naslovom »Gnusna očetova 'šala'« je objavila naslednji prispevek (v povzetku).

Devetintridesetletni moški, ki je zanemarjal, trpinčil, pretepal in otipaval hčerko, bo moral za dve leti in štiri mesece v zapor. Srečno otroštvo sedemletne deklice se je po materini smrti leta 1991 spremenilo v pekel. Potem ko sta ostala sama z očetom, jo je začel zanemarjati in celo surovo pretepati. Ves denar je pognal za pijačo, jeseni 1997 pa so ga zasrbeli prsti in je takrat 13-letnico začel še otipavati. Zagovarjal se je, da naj bi jo bil otipaval kar tako, za šalo. Po njeni izpovedi ji je, ko je pomivala posodo, z roko drsel čez prsi, za njene prošnje pa se sploh ni zmenil. Še več, pred hčerko se je začel celo samozadovoljevati, od nje pa je zahteval oralni spolni odnos. Nadaljeval je z gnusnim početjem in jo vsaj dvakrat na mesec otipaval tudi po spolovilu. (Cvetek 2000a).

Bistveno drugačen je opis spolnega nasilja izpod drugega novinarskega peresa v *Delu* 5. julija 2002. Pod naslovom »Spolnemu iztirjencu 6 let in 10 mesecev« bi lahko že glede na izrečeno visoko kazen pričakovali dovolj natančen popis dejanj. Vendar preberemo le naslednje:

Spolne nečednosti je počenjal sprva trikrat ali štirikrat na mesec. Ko je oškodovanka dopolnila 15 let, jo je k spolnosti različnih oblik silil že po trikrat na teden, dokler ni vsega povedala svoji teti.

Menim, da gre v opisanem primeru za enega redkih korektnih zapisov, ki ne vzbujajo v javnosti agresije, občutkov ogroženosti, želje po maščevanju, zahtev po strogem kaznovanju in podobnih nekonstruktivnih odzivov. Kljub temu zvemo za kaznivo dejanje in bistvene okoliščine, kar mora biti dovolj (Škerl 2002).

NEKATERE DRUGE OBLIKE NASILJA

Skušnjave prikazovanja nasilja so trajne. V naslednjem primeru gre za prikaz drugačnega nasilja. 18. marca 2001 je TV Slovenija, prvi program, v povzetku poročil ob 19. uri predvajala posnetek aretacije čečenskega borca, ki so ga ruske sile zajele, ker so ga prepoznali na podlagi videokasete, ki so jo pred časom posneli Čečeni. Na videokaseti je prikazan ruski vojak, ki sta ga ujela dva Čečena in ga mučila. Eden izmed Čečenov naj bi ruskega vojaka držal za noge, drugi pa bi mu odrezal glavo.

Televizijski posnetek je prikazoval dokumentarni prizor vse do trenutka, ko eden izmed Čečenov nastavi nož ruskemu vojaku na vrat.

Kot enega najočitnejših prispevkov k razširjanju nasilja na televizijskih ekranih je treba šteti prispevek Studia City v ponedeljek, 21. maja 2001. Oddaja je obravnavala javne usmrtitve, kjer jih po svetu še izvršujejo. Temeljni očitek oddaji je nasilje, s katerim je televizija soočala gledalce. Dokumentarni posnetki izvrševanja smrtne kazni, ki smo jim bili kot televizijski gledalci priče, se po vsebini ne razlikujejo bistveno od prenosa v živo, zlasti če ne gre za časovno močno oddaljene primere. Prenos ali gledanje v živo ima pač prednost draži napetega pričakovanja in empatije (seveda bolj z rabljem kot z žrtvijo). V vsakem primeru pa gre pri takih oddajah neizogibno za aktiviranje gledalčevih posebnih čustev, nagonov in strasti do nasilja. Ta trditev se je izkazala kot točna. V glasovanju je kar 28% gledalcev izrazilo željo po prisostvovanju usmrtitvi.

V oddaji »Odstiranja« je Televizija Slovenija 29. januarja 2001 obravnavala problem organiziranja varstva majhnih otrok in probleme, ki jih imajo starši z varuškami. V Ameriki so za preverjanje varušk uveljavljeni različni sistemi - od priporočilnih pisem do nadzorovanja s skritimi video kamerami, ki so nastavljene v stanovanju, kjer varuška opravlja svoje delo. Televizija je za uvod v debato prikazala dokumentarne posnetke, ki so jih naredile skrite kamere, s katerimi so snemali ves čas varovanja otrok. Tako smo lahko videli varuško, ki je desetmesečnega dojenčka, ki je bil v stajici, vsakokrat, ko je šla mimo, udarila po glavi. Ko ga je preoblačila, ga je grobo zvlekla iz stajice, ga vrgla na tla in nadaljevala tepež, ko ga je previjala.

Postavlja se vprašanje, zakaj se ne da po enem prizoru, ki daje dokumentirano podobo vsega dogajanja, nadaljevati le z opisom brez slik. Ali je treba s posnetki nadaljevati tako dolgo, da se v gledalcu zbudi skrajna maščevalnost, ko vidi varuško desetkrat zaporedoma udariti otroka?

Otrokova mati je pred kamero izpovedala svoje občutke ob gledanju video posnetkov varuškinega ravnanja. Njene besede so bile: »V tistem trenutku bi bila sposobna ubijati!« Izrečene besede pomenijo eno najdragocenejših pričevanj, ki dokazujejo mogoče posledice predvajanja nasilnih prizorov. Vsak gledalec, ki se je zmogel vživeti v njene razmere, ji je najbrž dal prav. In prav v tem tiči srž problema. S prikazovanjem nasilja spodbujamo čustva, ki lahko vodijo v skrajno agresijo. Reševanje problemov, tudi zločinov, se tako od poti, ki jih je utrl razvoj civilizacije in kulture, prenaša nazaj v javnost, ki - razumljivo - zmore le linčati.

V naslednjem primeru je medijem uspelo vzbuditi val ogorčenja med laično in celo strokovno javnostjo. Kazensko sodišče je obravnavalo primer spolnega nasilja Roma nad mladoletno deklico. Deklica, tudi romske narodnosti, je namreč še kot mladoletna rodila otroka, katerega oče je bil obtoženi Rom. Sodišče je skrbno presojalo vse okoliščine primera in celo uporabilo izvedenska mnenja strokovnjakov, ki so bili poklicani za presojo romske kulture in njihovega načina življenja. Ti so povedali, da gre pač za vzorec vrednot in tradicije, v katerem se dekleta poročajo po njihovih šegah, skratka zelo mlada in imajo enako mlada tudi otroke. K temu pripomore tudi biološko pogojena zrelost, ki da nastopi prej kot pri večini neromskih deklet. Tak način življenja in tovrstno nastajanje družin je poznano že desetletja.

V času sojenja se je mobilizirala javnost, zlasti na podlagi senzacionalističnega pisanja o domnevnem nasilju. Na demonstracijah smo prebirali transparente z napisi, namenjenimi sodniku: »Kaj bi storil, če bi kdo isto naredil tvoji hčerki?«

Javno mnenje je odražalo dvoje vrste agresivnost. Prva se je kanalizirala v storilca, ki ga je bilo treba eksemplarično kaznovati že zaradi tega, da bodo vsa ogrožena mlada dekleta varnejša. Druga agresivnost pa je bila usmerjena naravnost v sodnika, ki bi si drznil oziroma če bi si drznil (kar je nazadnje tudi storil z izjemno mero poguma in zaupanja v svoje strokovno opravljeno delo) izreči (pre)milo sodbo.

ODZIVI JAVNOSTI NA POROČANJE O KRIMINALITETI

Eno najbolj odmevnih poročanj o nasilnih kaznivih dejanjih je bila tako imenovana »mačja afera«. Potem ko so novinarji povedali vse o dejanju, kar so zvedeli, je prišlo na vrsto javno mnenje. Težko se je spomniti večjega ogorčenja v javnosti zaradi kakšnega nasilja nad ljudmi, kot je bilo ogorčenje zaradi mučenja živali. Pogosto je prevladalo ogorčenje, podprto z argumenti, da je šlo za nasilje nad nemočnimi bitji, ki niso imela nikakršne možnosti, da bi se uprla svojim mučiteljem. Pri tem se je nekako pozabilo, da v številnih nasilnih dejanjih

tudi ljudje kot žrtve nimajo nikakršne možnosti obrambe, zlasti kadar gre za otroke, ali pa tudi v drugih primerih, ko se odrasli iz različnih razlogov ne zmorejo upreti prevladujoči sili.

V omenjenem primeru mučenja živali se je tisk prav podrobno razpisal o podrobnostih torture, ki so jo izvajali trije gimnazijci. Ker so svoje početje zapisovali v dnevnik, je prišlo na dan v resnici okrutno in skrajno nasilno ravnanje z živalmi. Odziv je bil različen. Le redki so poudarjali, da se je treba ukvarjati z objestnimi nasilneži tako, da bi postalo razumljivo, čemu so se odločili za tako krvavo početje, zlasti ker med njimi ni bilo nikogar s posebno temno preteklostjo, ki bi pojasnjevala mučenje živali. Večidel javnosti je bil pripravljen na linč in vzdušje, kakršno so opisali nekateri novinarji (Videmšek 2000), ki so poročali iz okolja, v katerem so storilci prebivali, se je povsem ujemalo z morbidnostjo zahtev javnega mnenja.

Če samo preletimo nekaj pisem, ki jih je objavila priloga »Ona« (4. april, 2000), je slika razpoloženja dela slovenske javnosti jasna. Ena izmed ogorčenih bralk piše:

> Rada bi pozvala vse prebivalce Tržiča in vse ljudi, ki poznajo te mučitelje in njihove starše, da javno objavijo njihova imena. Naj se nanje pokaže s prstom in jih javno osramoti, saj normalni družbi takšnih kriminalcev ni treba tolerirati in delati z njimi v rokavicah. Ti mučitelji bodo baje v najboljšem primeru odsedeli tri mesece. Ja, to bo takšnim izmečkom res pomagalo. Kaj bodo tu opravili psihiatri in psihologi, res ne vem, ker so devetnajstletniki prestari za vzgojo. To so že primeri za umobolnico. Takoj naj se jih izključi iz šole, da ne bodo tratili davkoplačevalskega denarja, in naj bodo na grbi staršev, ki so jih spravili na svet. Naj ljudje ne pridigajo, da starši niso vsega krivi. Jabolko ne pade daleč od drevesa. Ti starši so očitno pridelali tri slovenske »otroke« preveč, pravzaprav tri izmečke. Kaj bo iz njih šele nastalo? (Šelih 2000.)

Naslov pisanja, ki ga je prispevala Lea Eva Mueller, znana borka za pravice živali, je zgovoren: »Človeški stvor - napaka narave« (Mueller 2000).

> Gre za grozljivo mučenje nič krivih bitij, ki nam jih je podarila narava. Za začetek sprašujem: komu in kaj so storile te miroljubne, nežne in skromne živali, ki jih je človeški stvor tako strašno mučil? Javno protestiram proti tako vzgoji, ki so jo imeli trije zlikovci iz okolice Tržiča. Zato hočem, da
>
> 1. Vsi mediji objavijo fotografije, imena in naslove teh treh devetnajstletnih človeških zmazkov, ki so več kot leto dni mučili mačke tako, da je bila smrt v končni fazi trpinčenja njihova odrešiteljica. Navedite tudi šolo, ki so jo obiskovali.
>
> 2. Ministrstvo za šolstvo v slovenske vzgojne ustanove uvede pouk uporabne etologije in dobrobiti živali.
>
> 3. Naši vrli Gorenjci, ki skrbijo le za lep videz domačij, poskrbijo, navzlic svoji znani varčnosti tudi in še za sterilizacijo in kastracijo mačje populacije. Tako bodo preprečili odvečen nezaželen prirastek mačk. Tega ne počno in jim je škoda denarja, časa in volje, zato zlikovci zlorabljajo preveliko populacijo odvečnih živali za masakriranje.
>
> Zahvaljujem se uslužbencem Policijske postaje Kranj, da so tako hitro in drastično ukrepali. Vsa pohvala tudi POP TV, ki je tako avtentično prikazala ta grozljiv primer mučenja mačk, kajti doslej o tem nismo smeli niti javno spregovoriti.
>
> Najpravičneje bi bilo, da bi mučitelji živali prišli v roke varstvenikom živali, s katerimi bi mi sami obračunali po hitrem postopku brez sojenja in možnih olajševalnih okoliščin.

Žaljivost pisanja presega marsikaj, kar lahko sicer preberemo v slovenskih časopisih. Agresivnost ni usmerjena le zoper storilce, ampak tudi zoper starše, »ki so očitno pridelali tri izmečke preveč in bi bilo bolje, da so si namesto njih omislili sobne rastline«. Predmet kritike so starši, šola (katere ime je treba navesti), vzgojne ustanove, Ministrstvo za šolstvo, skratka vsi, ki jih lahko kakor koli povežemo s storilci.

Pravična kazen bi bila tista, ki bi jo izrekli in izvršili (dobesedno - s storilci bi »obračunali«) varstveniki živali po hitrem postopku, brez sojenja in olajševalnih okoliščin.

Si je težko predstavljati, da bi v dejanski ali pa zamišljeni situaciji ogorčeni pisci teh vrstic v resnici postopali podobno, kot obljubljajo v pismih bralcev? Vrsta izkušenj in eksperimentov priča o tem, da je preskok od javnega ogorčenja k uresničitvi linča izjemno hiter, brez moralnih predsodkov, pogosto z užitkom.

Posebno zgovoren je v zvezi s tem primerom zapis *Dela* 11. aprila 2000 z naslovom: »Podpora ukrepom ob nasilju«. V članku le z začetnicami A. Ž. podpisanega novinarja (novinarke) preberemo naslednje sporočilo:

> Združenje učiteljev Slovenije je izreklo podporo avtonomiji učiteljskega zbora pri odločitvah o vzgojnih ukrepih, ki zaradi nujnosti in teže primera ne morejo zadostiti vsem formalnopravnim postopkom. To pomeni, da so učitelji dolžni hitro in odločno ukrepati. Omenjeno združenje se zavzema za večjo avtonomijo šol in učiteljev pri pedagoških odločitvah, kar je po njihovem možno le z zmanjšanjem paternalizma države nad njimi. Paternalizem napravi šole in učitelje neodgovorne, neiniciativne in nezainteresirane.

Odziv Združenja učiteljev Slovenije imenitno ilustrira vpliv novinarskega poročanja o nasilnih dejanjih na oblikovanje celo strokovnega javnega mnenja.

Pedagogi so zavrgli ves tisti del lastnih načel, ki terja (podobno kot od poklicnega sodnika) razumevanje okoliščin pred dokončnim presojanjem ali obsojanjem. Prav zaradi tega jim je bilo toliko lažje zavrniti formalni postopek kot nekaj, kar pomeni samo oviro, kadar gre za težke (in zato po njihovem nujne) primere. Formalizem so opredelili kot paternalizem države, saj ta od vsakogar zahteva spoštovanje določenih pravil. (Če so jih kršili mladostniki, še ne pomeni, da jih lahko zaradi narave njihove kršitve tudi pedagogi.)

Sklicevanje na pravno državo se v današnjih časih sliši skorajda kot obvezna molitev vsakega prizadetega za varstvo njegovih pravic. Zlahka pa zavržemo to načelo, če se nam zdi, da zmoremo in moramo obsoditi za dejanja, ki nas posebej prizadenejo. Pri tem nam je prav malo mar, da le redkokje pravna država tako hitro izgubi svoje ime kot prav pri samovoljnem kaznovanju, pri jemanju pravice v svoje roke, pri želji po linču. Če posamične težnje po naglem sodišču še lahko razumemo prebiraje pisma bralcev, pa je v Združenju učiteljev Slovenije organizirana »pobuda« zoper temeljna načela najmanj strah vzbujajoča.

INTERNET

Doslej ni bilo sistema, ki bi vsemu svetu tako približal med drugim tudi vse najhujše mogoče oblike nasilja z obilnim fotografskim gradivom. Internet je prostor, kjer človeška domišljija, ki se opaja z nizkotnimi nagoni, nima meja. Res je, da določene strani s prepovedanimi vsebinami preganjajo, včasih celo izsledijo ponudnike pornografije z otroki. Vendar je res tudi to, da je zakonodaja različnih držav različno stroga. Poleg tega velja marsikje načelo svobodnega izražanja, ki ima prednost pred morebitno prizadetostjo posameznikov, tudi posebej ranljivih skupin, kakršne so otroci in mladostniki.

Na internetu ni težko zaslediti strani, katerih avtorji se pohvalijo, da gre za vsebine, ki ne bi bile nikjer dovoljene razen prav tam, kjer jih pravkar beremo. Prav tako niso redke samohvale, da bolj grozljivih, odurnih, odbijajočih, nasilnih ali šokantnih posnetkov ne boste našli na nobeni drugi spletni strani. Ker se s podobnimi presežki hvalijo številni ponudniki, tovrstnih vsebin ne zmanjka.

V zvezi z evropsko zakonodajo je treba povedati, da je kljub pravni ureditvi v Evropi tako rekoč nemogoče omejiti posredovanje nasilja evropskim uporabnikom. Ameriški strežniki, ki jih ščiti ustavno zagotovljena svoboda izražanja, gostoljubno odpirajo vrata spletnim stranem s skrajno nasilno vsebino in zdi se, da je nemogoče preprečiti evropskim uporabnikom odziv na tako ponudbo.

Revija *Mladina* je v številki 35 (28. 8. 2000) objavila članek z naslovom »Rasizem v vsako vas« (Cerar 2000). Avtor ugotavlja, da je širjenje rasizma in sovraštva prek interneta veliko nevarnejše kot prikazovanje spolnih praks. Navaja primere, ko na Yahoojevih spletnih straneh objavljajo dražbe, na katerih prodajajo okoli 1200 nacističnih artiklov, od kopij esesovskih bodal do naprave za izdelavo plina ciklon B, s katerimi so uničevali Jude v koncentracijskih taboriščih (*ibid.*: 45).

Nekdanji vodja Ku Klux Klana je napravil spletno stran, ki je najimenitnejša med vsemi rasistično nastrojenimi stranmi. Ugotovil je, da so stroški internetne reklame minimalni, vsebine pa dosežejo milijonsko občinstvo. Njegova stran omogoča dostop do najrazličnejše rasistične spletne propagande proti Judom ali črncem (*ibid.*: 46).

Poleg tega po navedbah avtorja skorajda ni večje skinhedovske spletne strani, ki ne bi omenjala dejavnosti obritoglavcev v Sloveniji. Slovenska skinhedovska spletna stran pa poveličuje generala

Leona Rupnika, ker je pač sodeloval z nemškim okupatorjem (*ibid.*: 46).

Če gre za skrajne oblike nasilja, si ni mogoče zamisliti takega, ki ga ne bi mogli najti na internetu. Na eni strani gre za izkoriščanje tragičnih svetovnih dogodkov, kjer se v spopadih dogajajo nezaslišane okrutnosti. Postrežejo z dokumentarnimi posnetki mučenj in posilstev, ki so jih izvrševali policisti in vojaki na Vzhodnem Timorju. Ponujajo fotografije, ki so jih posneli ameriški obveščevalci na Kosovem in dokazujejo posilstva mladih deklic in otrok. Ruska mreža oskrbuje povpraševalce z dokumentarnimi posnetki posilstev in ubojev otrok, starih od dveh let dalje. O slednjem so poročali številni svetovni mediji, ko so se med odjemalci znašli ugledni italijanski državljani, skrbni družinski očetje in soprogi.

Kjer zmanjka dokumentarnega gradiva, gre domnevno za zaigrane prizore nasilja, ki pa po vtisu v ničemer ne zaostajajo za dokumentarnimi.

Tudi pri dokumentarnih posnetkih je treba dvomiti, ali gre za sporočanje, ki naj ozavesti svetovno javnost, da kaj ukrene zoper nasilje na splošno. Dosti bolj verjetno se zdi, da gre zgolj za spretno trženje zla, kjer odjemalcev nikoli ne zmanjka.

PRIMERJAVA DELEŽEV NASILJA V OSREDNJIH POROČILIH POP TV IN TV SLO 1

Z naslednjo primerjavo smo želeli ugotoviti, kakšne so razlike v obsegu sporočil, ki prinašajo v gledalčev dom nasilje, kriminal, afere, trpljenje in hujše nesreče.

Ob domnevi, da osrednja televizijska poročila odražajo temeljno kulturno politiko uredništva, se zdita merjenje nasilja v tej oddaji in primerjava prav teh oddaj med različnimi programi dovolj ustrezna za kritični pogled.

Za tak pristop smo vzeli vzorec 114 osrednjih poročil (»TV dnevnikov«) v določenem časovnem obdobju (od 7. 2. 2001 do 27. 4. 2001), ne da bi pri tem delali kakršno koli selekcijo glede na dnevne dogodke. Šlo je za razmeroma strnjeno obdobje nekaj mesecev. Vsaka oddaja na enem televizijskem programu je imela za primerjavo enako oddajo istega dne na drugem programu. Tako je bilo mogoče primerjati, kako različno ali podobno predstavljajo televizijske hiše iste dogodke ali kako pomembni se zdijo isti dogodki različnim uredništvom. Raziskava se je osredotočila na naslednje kategorije. Ugotavljali smo delež gradiva, ki je imelo očitne znake nasilnih vsebin, vsebin, povezanih s kaznivimi dejanji, aferami, ki vzbujajo strah pred kriminalom, in delež poročil, ki so se nanašala na nesreče.

Rezultati so pokazali očitna odstopanja v uredniški politiki. POP TV ima znatno višji delež nasilnih vsebin in vsebin, ki predstavljajo nesreče. Samo v sedmih primerih od 57 je bil delež takih vsebin višji na TV SLO 1 kot na POP TV. To pomeni, da POP TV prekaša TV SLO 1 v izbranem vzorcu v nasilnih vsebinah kar v 88% poročil.

Izračun povprečnega deleža nasilnih vsebin v vseh merjenih oddajah znaša za POP TV 40,3%, za TV SLO 1 pa 18,2%.

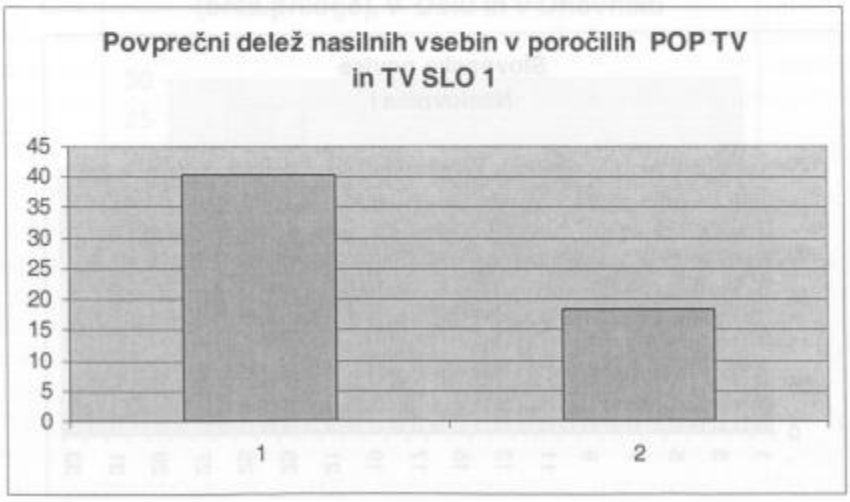

SLOVENSKE NOVICE IN DELEŽ NASILJA, KRIMINALA IN AFER

Podobno kot pri presoji televizijskih sporočil so bili izbrani tudi kriteriji za vsebino *Slovenskih novic*. Ker gre za osrednji časnik, ki predstavlja rumeni tisk, se je zdelo dovolj relevantno izbrati časopis, ki je izredno popularen. Po branosti je s 300.000 bralci dnevno na prvem mestu.

Vzorec je obsegal 100 naključno izbranih časopisov v letih 1999 in 2000.

Če upoštevamo (v skoraj vseh primerih nevtralno ali tematsko nenasilno opredeljeno) prilogo, je bil delež nasilnih vsebin v omenjenem vzorcu 19,6%.

Če priloge ne upoštevamo, pa je bil delež nasilja 26,9%.

Posamični stolpci pomenijo delež (v odstotkih) nasilja v določenem izvodu *Slovenskih novic*.

Posebnost Slovenskih novic so naslovnice, ki so bile deležne še posebne analize.

Delež nasilja, kriminala in afer na naslovnih straneh je namreč znašal kar 66,7%. Posamični stolpci pomenijo delež nasilja v odstotkih na določeni naslovnici.

Analiza »udarnega besedila« (rdeče ali črno tiskana beseda ali naslov, ki teče čez naslovnico ponavadi poševno v posebnem okvirju) pokaže tole.

Prva rubrika vsebuje najbolj senzacionalistične naslove, ki naj s krvavo vsebino pritegnejo bralčevo pozornost. Teh je daleč največ, kar 79. Beseda »tragedija« se pojavi kar desetkrat, poleg nje pa pogosto tudi naslovi, kot so »grozljivo«, »strašljivo« in »krvavo«.

Naslovnice pogosto vsebujejo še dodatna sporočila o drugih nasilnih dejanjih poleg tistega, ki zasluži največje črke. Del naslovov se pojavlja že na prvi strani, za glavnim naslovom, del pa na naslednjih straneh. Tako se na primer pojavljajo tile naslovi:

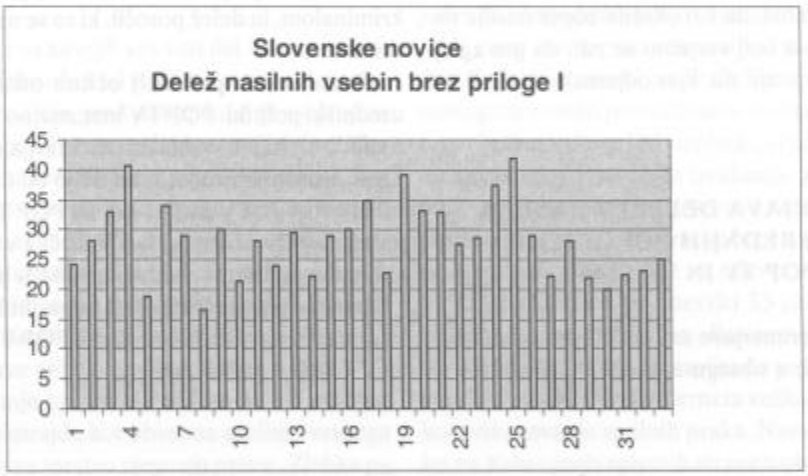

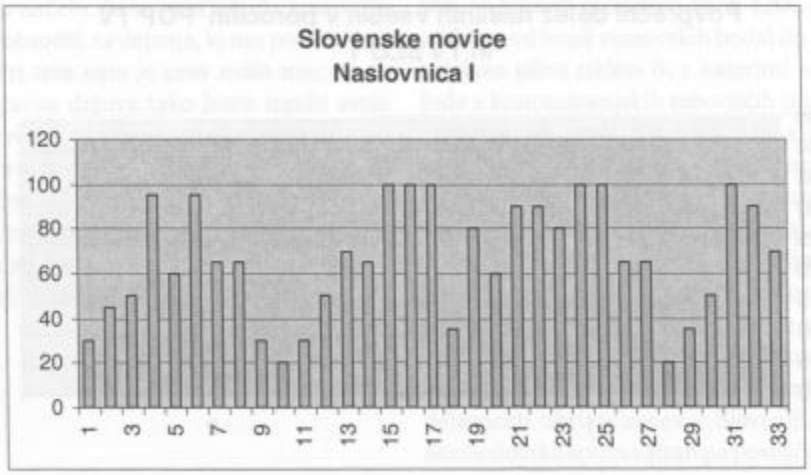

Posiljena in okrutno ubita pred hčerama
Seks z mladoletnico in še z domačo psico
Pošast - jokavi morilec ubil sto nedolžnih otrok
Razuzdano Ivone našli razmesarjeno in obešeno
Posilil vsaj 100 žensk
Učiteljica pritekla gola in dijaka zvabila v seks
Slep od ljubosumja pred hčerjo ubil ženo

Tudi pri izbiri fotografij reporterji zagovarjajo neokusen senzacionalizem brez občutka za prizadete in vpletene ali brez pietete do pokojnih. Taka je primeroma fotografija matere ob sinovem truplu in ustrezen naslov: »Strta mati ob sinovem truplu«. Ob naslovu »Posiljeval in moril« je objavljena fotografija krvavega trupla. Ob reportaži ob petardah je časopis objavil fotografijo razmesarjene roke, kakršna je včasih spadala le v učbenike sodne medicine. Ob novici, da je igralec ragbija dal ustreliti prijateljico, se pojavi kar pet fotografij. Tudi ob nesrečah je po možnosti fotografija trupla, kot v primeru, ko je vojaški čoln povozil plavalko. Če ni mogoče dobiti posnetkov trupel, je treba prikazati od blizu in iz dovolj groze vzbujajočega zornega kota vsaj razbitine. Tudi naslov »Razuzdano Ivone našli razmesarjeno in obešeno« spremljata dve fotografiji. Novico o Hrvatih, pobitih z mitraljezi, ilustrira fotografija lobanje. V konkretnem izvodu *Slovenskih novic* se zdi, da je treba v primeru, ko je glavna novica izjemoma dovolj dobra (prihod pevca Balaševića v Slovenijo), da zasenči kriminaliteto preteklega dne, za vsako ceno najti vsaj še eno, ki je slaba ali celo šokantna in jo po potrebi uvoziti iz tujine. Fotografija trupel spremlja novico z naslovom »Poteptali 54 mladih«. Še v primerih, ki imajo humano noto, kot na primer reportaža o zdravnikih brez meja, uredništvo postreže s fotografijo otroka brez noge. Pod naslovom »Mučila in okradla sta mamo in očeta« je fotografija obvezanih krvavih staršev. Poročila s Kosova praviloma ne izidejo brez fotografij trupel. Tri fotografije spremljajo tudi naslov »Otroci ubijajo otroke«. Fotografija trupla je ob članku »Skok iz obupa«. V članku »Tempirana bomba s sekiro« je fotografija ljudi in okrvavljenih nožev. Fotografija trupla s posnetkom od blizu je priložena k reportaži z naslovom »Vectra - krsta za tri«. Pri nesreči avtobusa s šolarji, ki je zapeljal pod vlak, je fotografija ranjenih otrok in pokritih otroških trupel. Prav tako se reporter ni želel izogniti krvi, ko je fotografiral okrvavljena tla podhoda, kjer je prišlo do umora (»18-letnik mu je zmečkal lobanjo«). Ob članku »Posilstvo na 26 minut« je uredništvo objavilo še fotografijo žrtve. Zapis o truplih novorojenčkov v hladilniku prav tako spremlja fotografija, v istem izvodu pa se na naslovnici tudi niso hoteli izogniti fotografiji trupla in krvi ob smrtni nesreči z motorjem. »Mučilnico v kleti« ilustrirata dve fotografiji. Tudi obrezovanje žensk v Afriki ni brez slikovnega gradiva.

V izbranih primerih gre za naključni izvod Dela in Dnevnika in za primerjavo med njima in povprečjem 100 naključnih izvodov Slovenskih novic, enkrat s prilogo in drugič brez.

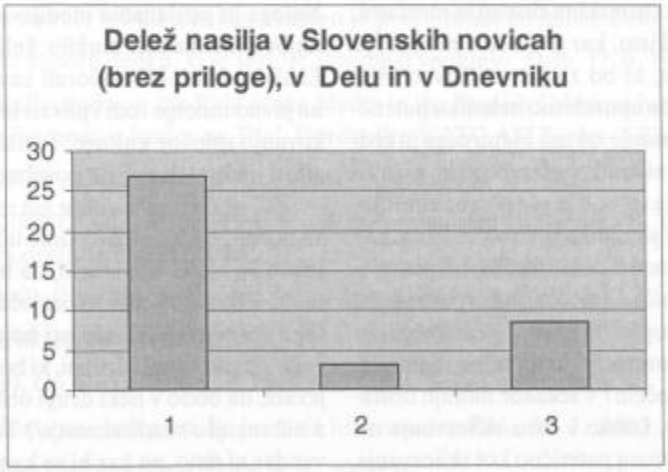

SKLEP

Obilje medijskega nasilja utegne napeljati na misel o potrebni cenzuri. Celo države, ki jih štejemo za najrazvitejše z vidika demokracije in spoštovanja človekovih pravic, so se pred časom posluževale cenzure, ki se je nanašala izključno na nasilje. Švedska, znana po svobodnem obravnavanju spolnosti, je na primer prepovedala prikazovanje filma »Bonie in Clyde« zaradi nasilja. Očitno so ugotovili, da prikazovanje erotičnih vsebin bistveno manj kvari državljane kot nasilje.

Ideje o nekakšnih vrstah elektronske cenzure zgrešijo bistvo. Zagovorniki tako imenovanega »V-čipa« (V = violence) menijo, da bi s tako tehnološko rešitvijo preprečili gledanje nasilnih prizorov ali oddaj otrokom in mladostnikom. Pri tem pozabljajo, da se obseg nasilja s tem prav nič ne zmanjšuje, le potencialni uporabniki pripadajo pač drugim starostnim skupinam. Pri tem prav tako zanemarjajo dejstvo, da utegne nasilje enako močno škodovati odraslim kot otrokom, le da na drugačen način. Otroci so podvrženi šokantnim izkušnjam, nekaterih prizorov ne morejo razumsko predelati, lahko jih tlačijo more, lahko postanejo agresivni do vrstnikov in podobno. Odrasli pa razpolagajo z veliko večjo stopnjo moči in se na nasilje odzovejo z neprimerno večjim nasiljem kot otroci. Poudarjene slike terorističnih napadov in njihovih posledic lahko v odraslih, ki imajo v rokah vzvode družbene moči, sprožijo neustavljivo željo po maščevalnosti in podobnih ukrepih.

Omejevanje dostopa do informacij z nasilno vsebino je v današnjem svetu, ki je prepreden z najrazličnejšimi elektronskimi sistemi in mrežami, videti nemogoče. Tisto, kar je videti smiselno, je ustvarjanje kulture, ki bo znala razlikovati med dobrim in slabim, če uporabimo nekoliko patetično primero. Oblikovanje takega kulturnega in civilizacijskega okolja ni kratkoročen projekt. Gre za leta in desetletja. Na tej poti je vse preveč konfliktnih interesov, da bi jo zlahka prehodili. Tisto, kar utegne ustvarjati manj nasilno okolje, bo prav gotovo zmanjšalo dobičke določenim korporacijam, televizijskim in časopisnim hišam, pa še komu. Je sklicevanje na demokracijo in na tržne mehanizme vselej najvišje načelo? Vsekakor morajo obstajati določene meje. Lahko v času sklicevanja na Evropo (kar ni nič manj patetično kot sklicevanje na dobro in zlo) in na mehanizme razvite demokracije v resnici ponudimo potrošnikom vse, kar gre dobro v promet? In če obrnemo vprašanje - je dopustno prepovedati ali omejevati prost pretok dobrin, kakršne so v našem primeru informacije o nasilju? Ali taka omejitev ne nasprotuje najbolj temeljnim pravicam svobodnega dostopa do informacij? Predvsem pa prepuščamo potrošnikom samim, da izbirajo, kaj jim ustreza. Vsakdo se lahko izogne nasilju ali vsaj večini tega, če ne gleda določenih oddaj ali ne bere določenih časopisov. Vendar se je pokazalo, in to prepričljivo, da državljani najbolj povpraševajo prav po teh dobrinah, in mediji so v tej vlogi le vestni služabniki občinstva. Prinesejo vse, kar razveseljuje bralce.

To je seveda ena stran medalje. Če bi hoteli nekoliko pretiravati, bi lahko rekli, da tudi droge razveseljujejo velik del občinstva. Če bi bile splošno dosegljive, bi se poraba gotovo povečala, z njo pa tudi slabe posledice njihovega učinkovanja. Je boj proti alkoholizmu, ki je v zadnjem času na Slovenskem spet bolj v ospredju, lahko podobna izkušnja? Referendum o pitju bi prinesel prepričljive rezultate v korist svobodne izbire potrošnikov.

Z nasiljem je podobno. Medijske hiše imajo vrsto različno prepričljivih pojasnil. Ponujajo to, kar si bralci in gledalci želijo, tako rekoč zahtevajo v imenu pravice do obveščenosti. Poleg tega prikazujejo resnico, golo resnico z vsemi odtenki in za to, da je taka, kakršna je, pač niso krivi mediji. Prav narobe, prav je, da ljudje natančno zvedo, kaj se dogaja. Ni težko dokazati, kako pravilne so take odločitve, saj občinstvo nagrajuje medije z izvrstnimi rezultati. Več resnice (nasilja), višja je gledanost ali branost. Vendar ima demokracija svoje meje. Vpliv mora biti vselej dvostranski. Naloga in poslanstvo medijev ni le v tem, da po najboljših močeh služijo željam potrošnikov. Enako močno bi se morali zavedati, da je treba na javno mnenje tudi vplivati in pripomoči k oblikovanju splošne kulture. Ta naloga pa je težka in zlasti na kratek rok ne posebno donosna.

Zdi se, da nasilje deluje kot radioaktivnost. Sprva neopazno, ko pa začutimo učinke, so posledice lahko že hude. Kaj storiti, da bi se ubranili skušnjavi, kakor koli moralizirajoče že komu zvenijo taka vprašanja? Ali gre pri boju zoper nasilje za željo po puritanski družbi, ki bo strasti samo zatajevala, da bodo v neki drugi obliki planile na dan z nič manjšo razdiralnostjo? Tudi to je mogoče, vendar ni tisto, za kar bi se kazalo zavzemati.

Nekaj smisla je morda v strokovnih telesih, ki bi jih morale imeti televizijske in časopisne hiše in bi se ukvarjala s problemom predstavljanja in

trženja nasilja v javnih medijih. Ta telesa bi morala obravnavati nasilje kot načelen problem in se opredeliti za določeno politiko. Poleg tega nikakor ne bi zmanjkalo dela pri obravnavanju konkretnih primerov. V razprave o mestu nasilja v javnem prostoru bi se prav tako morale vključiti institucije, ki so kakor koli povezane z mediji ali s kriminalitetno politiko, od znanstvenih ustanov do poklicnih ali strokovnih združenj. Na tej poti, ob nezanesljivi domnevi, da sploh kdo želi hoditi po njej, je pričakovati vrsto odporov zlasti tistih, ki jim je trženje nasilja zlahka prislužen kruh in še dosti več kot kruh. Upravičeno lahko zatrdimo, da se trgovcem z nasiljem cedita med in mleko.

Šele potem, ko bi take razprave postale običajen način neformalne cenzure, ki bi pa vendar nosile zelo jasna sporočila o primernosti določene uredniške politike, je morda upati na začetek bolj civiliziranega sveta, v katerem »voajersko« uživanje nasilja ne bo dosti manj obrobno kot nasilje samo.

Kako lahko socialno delo pripomore h kultiviranju medijskega prostora? Najprej kot potrošniki - torej kot tisti, ki ne moremo preživeti dneva, ne da bi kupili *Slovenskih novic* ali se pojavljali kot redni »odjemalci« nasilja v kakšni drugi informacijski obliki. In navsezadnje kot ljudje, ki imajo po definiciji svojega poslanstva več vpliva na določena družbena dogajanja. Ostane le vprašanje, ali sploh želimo po tej poti.

LITERATURA

G. Cerar (2000), Rasizem v vsako vas. *Mladina*, 28. 2. 2000: 45–46.

O. Cvetek (2000a), Gnusna očetova šala. *Delo*, 5. 4. 2000: 17.

- (2000b), Deklica morala brisati plenico, s katero jo je oče brisal po izlivu. *Delo*, 28. 10. 2000: 12.

- (1998), Sedem let zapora dedku, ki je šest let zlorabljal vnukinjo. *Delo*, 17. 9. 1998: 11.

R. Graef (1992), Reflections on the Role of the Media in the English Criminal Justice System. V: H. Messmer (ur.), *Restorative Justice on Trial*. Dordrecht: NATO ASI Series (327–333).

T. Horvat (2001), Kdo nas duhovno posiljuje? *ONA*, 27. 3. 2001: 17–19.

R. Huesmann, J. Moise (2001), Media Violence: A Demonstrated Public Health Threat to Children [www.adbusters.org/mediaviolence.html].

L. E. Mueller (2000), Človeški stvor - napaka narave. *ONA*, 4. 4. 2000: 6–7.

- (2000), Podpora ukrepom ob nasilju. *Delo*, 11. 4. 2000: 3.

W. J. Potter (1999), *On Media Violence*. Thousand Oaks: Sage Publications.

I. Ropac (2000), Očeta zasrbeli prsti, ko je imela hči osem let. *Delo*, 31. 3. 2000: 13.

M. Šelih (2000), Pozdravljena, Ona. *ONA*, 4. 4. 2000: 6.

P. Škerl (2002), Spolnemu iztirjencu 6 let in 10 mesecev. *Delo*, 5. 7. 2002: 14.

B. Videmšek (2000), Gorenjski bes in mir. *Sobotna priloga*, 8. 4. 2000: 10–11.